

УДК [37.018.1:392.3]:316.3

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.68.349840>

Дорожко Ірина Іванівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри психологічної і педагогічної антропології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

e-mail: psychotherapy16@gmail.com

ORCID iD: 0000-0001-9339-7737

Малихіна Олена Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психологічної і педагогічної антропології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

e-mail: malykhinaelena17@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-9236-4906

Туріщева Людмила Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології, Харківська державна академія фізичної культури, м. Харків, Україна

e-mail: turludvas@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-3265-2666

ІНТЕГРАТИВНІ МОДЕЛІ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

У статті досліджено інтегративні моделі філософсько-антропологічного осмислення дитини в контексті родинного виховання. Проаналізовано наукові підходи до визначення інтегративних моделей філософсько-антропологічного і екзистенціально-антропологічного осмислення феномену дитини і родинного виховання. Підкреслено, що родинне виховання концептуалізується як відкрита багаторівнева система соціальних, культурних і педагогічних відносин, координація яких відбувається через комунікативні практики на макро-, мезо- і мікрорівнях суспільного життя.

Ключові слова: дитина, родина, родинне виховання, глобалізація, міжкультурний простір.

Постановка проблеми. Філософсько-антропологічна й екзистенціально-антропологічна концептуалізація дитини і родинного виховання сприяють

розкриттю подвійної інтенціональності останнього, що зумовлено його особливим онтоантропологічним статусом. З одного боку – це виховання в родині, яке має комплексний характер як єдність світоглядного, морально-етичного, трудового, фізичного і політичного виховання. З іншого боку – це самовиховання родини як такої, що є передумовою її розвитку і мінімізації ризиків родинного виховання.

Родинне виховання не повинно обмежуватись вільним часом та сферою дозвілля, де здебільшого реалізуються виховні ініціативи батьків. Безперервність і систематичність виховання в сучасній родині є багатоаспектним як змістовно, так і функціонально. Воно потребує від батьків не тільки мінімуму психолого-педагогічної підготовки, а й організаційної культури, соціальної відповідальності, світоглядної культури та розвинутої моральної свідомості, на підставі яких формується зміст і курикулум родинного виховання, здатного відповідати вимогам демократичного суспільства.

Образ дитини виступає філософсько-освітньою модифікацією образу людини як «недостатньої істоти», яка потребує допомоги для розвитку і реалізації своїх сутнісних сил. Марксистська філософська антропологія, зокрема, тематизує важливу проблему емансипації дитини в родині, подолання відчуження дитини в репресивних практиках родинного виховання. Ставлення до дитини в родині, суспільне визнання певного образу дитини визначають стиль родинного виховання. Ідеально-типовими полюсами останнього є авторитарний і партнерський стилі, комбінації яких утворюють плюральні моделі родинного виховання із застосуванням відповідних антропотехнік. Гуманізація родинного виховання потребує герменевтичного розширення розуміння дитини як Свого-Іншого, що вводиться до спільного життєвого світу [1, с. 123].

Філософські розвідки, включаючи дослідження філософсько-антропологічного матеріалу, сприяють створенню цілісної та динамічної картини поглядів на дитину і родинне виховання. Філософсько-антропологічна концептуалізація родинного виховання та сімейних відносин зумовлена вже самим предметом дослідження, таким глибинним і об'ємним підходом, при якому сім'я, родина характеризується як «елемент соціальної структури», «клітина суспільства», «найбільш складна форма соціальної спільності».

Дослідження філософсько-антропологічних концепцій, їхня цінність вважається неможливим, якщо розглядати ці концепції статично, в їхньому сучасному дискурсі: будь-яка філософсько-антропологічна концептуалізація родинного виховання має свій історичний шлях, без дослідження якого визначення чинників розвитку постає складним питанням. Системи поглядів, філософські школи мають своїх попередників і послідовників, зв'язок яких

безперечний. Без розуміння концепцій родинного виховання, без екскурсу в минуле філософії й антропології неможливо розв'язати питання теоретичного і практичного характеру в питаннях дослідження феномену дитини та дитинства [2, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки адресатом родинного виховання є дитина, важливим є узагальнення філософсько-освітніх, філософсько-психологічних, культурологічних і філософсько-педагогічних концептуалізацій дитини й дитинства в історичній ретроспективі, а також у сучасних соціокультурних контекстах. Тут треба передусім назвати таких авторів, як М. Вінтергоф [3], В. Кремень [4], М. Култаєва [5], Б. Мітчел [6], В. Сухомлинський [7], Н. Радіонова [8], А. Тремль [9] та ін. Важливі ідеї щодо змісту і призначення родинного виховання висвітлено у працях філософів – представників української традиції, зокрема у працях Г. Сковороди [10], М. Култаєвої [5], О. Сухомлинської [11], М. Поповича [12] та ін.

Культурні пласти є частиною дитячої субкультури, вони змінюють та структурують внутрішній простір особистості. Культурні пласти сприяють виникненню нової форми організації життєвих стратегій у цілому. Дослідженням дитячої субкультури в історичній ретроспективі займалися А. Кузьмінський [13], В. Федяєва [14], Б. Траск [15].

Безперечно, необхідно розглядати світ дитинства не тільки як продукт соціалізації та наuczіння світу дорослих, а й як своєрідну субкультуру, соціокультурну реальність.

Формулювання цілей. Мета дослідження полягає в аналізі інтегративних моделей філософсько-антропологічного осмислення дитини в контексті родинного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мультиваріантність дитячих образів відображає зміни в реальному змісті дитинства та його символізації в культурі. Образи дитинства досліджуються науковцями на різних рівнях:

1. Естетичний рівень передбачає демонстрацію можливостей будь-якого художнього напрямку (наприклад, дитина в епоху романтизму характеризується зовсім іншим чином, ніж дитина в епоху просвітництва).

2. Історичний рівень досліджує еволюцію образів дитинства і реального стану дітей від XVIII до XX ст.

3. Психологічний рівень вивчає образи дитинства як утілення різних психологічних типів; за визначенням О. Шпенглера, по суті, у будь-якій культурі є власна систематична психологія, як і власний стиль знання людей і життєвого досвіду. І як окремий щабель – епоха схоластики, софістики, Просвітництва – проєктує свою картину числа, картину мислення, картину природи,

що характеризує в рамках окремої епохи, так і кожне сторіччя пронизане духовністю, має свою картину душі [2].

4. Соціологічний рівень виступає як проєкція класових, екологічних та інших особливостей сфер життєтворчості та виховання («міське» дитинство, на відміну від «сільського», «буржуазне» або «пролетарське»).

5. Біографічний рівень виступає як відображення індивідуальних властивостей характерологічних та біографічних рис автора. Якщо характеризувати французьку літературу (романи та художні автобіографії) XIX–XX ст., то можна помітити цікаву картину опису дитячих образів.

З точки зору історичної ретроспективи, статус дитини змінюється на межі XVII–XVIII ст. За дитиною визнається особливий статус і особливий стан у сім'ї, вважається, що дитину необхідно виховувати. За Л. Демозом, у XVII–XVIII ст. кардинальні зміни пов'язані з пластичністю меж емоційних зв'язків між дітьми й батьками.

XVII–XVIII ст. впливає на родинне виховання і змінює його. Сім'я стає «дитиноцентрованою». Почуття, любов до покоління, що підростає, визначаються на рівні морально-ціннісних норм. Багатодітність вважається доброчесністю, відсутність дітей сприймається як особиста та соціальна драма.

У кінці XIX ст. погляди на сім'ю й родинне виховання значно змінюються. Під впливом соціальних змін та прогресування емансипації жінок формується погляд на сім'ю, як на подружжя. Значно змінюється статус новонародженої дитини. У шлюбних відносинах народження дитини залишається на другому плані, а саме покоління, що підростає, сприймається як додаток до шлюбних відносин.

У XX ст. прогресує економічна самостійність і незалежність жінки. Вона приймає рішення щодо народження і виховання дитини. Слід зазначити, що функції чоловіка в міжособистісних стосунках змінюються. Потреба в народженні дітей знижується, змінюється статус соціальних інститутів у вихованні нового покоління. Питання відповідальності набувають інших характерологічних ознак. За рахунок участі соціальних інститутів знижується батьківська відповідальність у вихованні дітей. Спостерігаються зміни в емоційних зв'язках між дитиною і дорослим, змінюються ціннісні аспекти у площині родинного виховання. У сучасних умовах цінність дітей визнається на рівні особистісного складника, що саме дає можливість обмежувати народжуваність. Не є виключенням той факт, що одна дитина в сім'ї змінює виховні орієнтири батьків. Вони приділяють велику увагу дитині у виховному процесі. Як наслідок, дитина в майбутньому набуває рис соціально інфантильної особистості.

Найвагомішим внеском у вітчизняній теорії та практиці виховання другої половини XX ст. є дитиноцентрична концепція сімейного виховання В. Сухом-

линського [7]. Звертаючися до проблем сімейного виховання, В. Сухомлинський був глибоко переконаний у потенційній силі родинного виховання. Узагальнення результатів практичної роботи видатного педагога відбито у працях: «Духовний світ школяра» (1961), «Павлиська середня школа» (1969), «Серце віддаю дітям» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1971), у збірках «Батьківська педагогіка», «Книга про любов» (1983), «Мудрість батьківської любові» (1988) [14, с. 167].

Виступаючи колективним носієм макро- і мікросоціокультурних традицій, сім'я створює власний мікросоціальний простір. Внутрішній простір сім'ї і первинний зовнішній простір «малої культури» для дитини є так би мовити проєктивним механізмом різнобічного зовнішнього досвіду людства («велика культура»). Внутрішня сімейна «версія буття» виникає на підставі історично-культурного досвіду людей багатьох поколінь.

У межах «версії буття», в емоційно насиченому сімейному просторі для дитини:

1. Виникають унікальні для буття дитини соціальні ситуації розвитку.
2. Закладаються основні семіотичні зони, які визначають цінності буття – своєрідні модулі свідомості.
3. Формуються настанови, за допомогою яких доросла людина керується в організації, усвідомленні й оцінюванні своєї життєвої стратегії.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку наук про людину, включаючи вивчення світу дитинства, є все більш виразне розуміння того, що йдеться не просто про об'єкт виховання, соціалізацію та інші зовнішні впливи, а про свідомий, активний суб'єкт життєдіяльності [2].

В умовах сьогодення існують різноманітні виміри дітей і дитинства. Поки в наш час ми стикаємося з великою групою вчених, які працюють над концептуалізаціями поняття дитинства. Спостерігається ефект турботи про дітей, соціалізація, виховання дітей і ефект батьківської праці. У сфері дослідження дітей і дитинства мало робіт щодо того, яким чином ці дані отримані, як відбувається перехід від світу дорослих до дитячої субкультури, як набутий досвід використовується самими дітьми.

Теорія екологічних систем У. Бронфенбренера, або екологія розвитку людини – теорія соціалізації і розвитку дитини. Екологічний простір розвитку дитини, за У. Бронфенбреном, складається з таких систем: 1) мікросистема; 2) мезосистема; 3) екзосистема; 4) макросистема.

Ці системи між собою взаємопов'язані та інтерпретуються таким чином: мікросистема – сім'я дитини; мезосистема – дитячий садок, школа, двір; екзосистема – соціальні організації у площині світу дорослих; макросистема – культурні звичаї країни, цінності, ресурси.

На перший погляд, модель досить проста. Велику кількість речей У. Бронфенбренер описує реалістично, показує гнучкі як прямі, так і зворотні зв'язки в теорії екологічних систем. Автор теорії підкреслює, що екологічні системи рухливі, з часом змінюються. Народження молодшої сестри, початок навчання у школі, розлучення батьків впливають на розвиток особистості, змінюють зв'язки дитини з середовищем.

У межах екологічної теорії розвитку особистості У. Бронфенбренер показує, що становлення дитини відбувається в системі взаємопов'язаних середовищ різного рівня. Первинним простором життєдіяльності виступає сім'я, у якій щоденні взаємини, емоційний клімат, прийняті норми та очікування безпосередньо впливають на формування характеру й поведінкових стратегій дитини. Доброзичлива, підтримувальна атмосфера сприяє емоційній стабільності, тоді як напруженість, конфліктність або знецінення потреб дитини породжують захисні чи протестні реакції. Водночас сімейні взаємодії не є односторонніми: особистісні особливості самої дитини, її темперамент і поведінка здатні змінювати стиль реагування дорослих, що засвідчує динамічний характер сім'ї як соціальної системи.

Наступний рівень соціального середовища формується у просторі позасімейних взаємодій – у закладах дошкільної та шкільної освіти, неформальних дитячих спільнотах, дворі. Ці середовища пов'язані з сім'єю численними комунікативними та виховними зв'язками. Співпраця між батьками й педагогами створює умови для узгодженого впливу на дитину, тоді як розрив або конфлікт між цими сферами ускладнює її адаптацію. Водночас значущість подій і взаємин у цьому середовищі по-різному переживається дітьми залежно від їхніх індивідуального досвіду, мотивації та психологічних особливостей.

Ширший контекст розвитку дитини охоплює соціальні структури, безпосередньо не залучені до її щоденного життя, але такі, що опосередковано впливають на сім'ю. Ідеться про інституції світу дорослих – місце роботи батьків, соціальні служби, громадські організації. Підтримка з боку цих структур може проявлятися у формі соціальних гарантій, гнучких умов праці або допомоги з боку близького соціального оточення. Відсутність таких зв'язків часто супроводжується ізоляцією родини, зростанням напруження у взаєминах та зниженням якості виховної взаємодії з дитиною.

Найбільш загальний рівень середовища становлять культурні зразки, ціннісні орієнтири та ресурси суспільства, які задають рамки для організації сімейного життя і виховання. Соціальна політика, традиції підтримки батьківства і материнства, домінантні уявлення про дитинство визначають можливості родини в реалізації виховних функцій. За відсутності належної батьківської уваги жоден з інших рівнів соціального середовища не здатний по-

вністю компенсувати дефіцит емоційної підтримки, оскільки світоглядні та ціннісні основи розвитку дитини формуються насамперед у культурному й сімейному контексті.

За твердженням У. Бронфенбренера, значний вплив на розвиток дитини здійснює макросистема. Наприклад, американську державну програму компенсаторного навчання «Хед Старт» спрямовано на розвиток інтелектуальних здібностей школярів із малозабезпечених сімей та на підвищення якості освіти. Американська державна програма компенсаторного навчання «Хед Старт», за словами У. Бронфенбренера, вплинула на розвиток кількох поколінь американських дітей. Дитячий світ у теорії екологічних систем здійснює різні функції – він є як продуктом, так і засновником навколишньої дійсності [2].

Нова форма організації життєвих стратегій особистості пов'язана з глобалізаційними процесами. Найбільший вплив глобалізації відчули діти та молодь. Ставлення до дитини в сім'ї значно змінилось. У сучасних сім'ях дозволяється дітям мати «голос» у раніше неймовірних випадках. Усе більш поширеним стає, наприклад, запитати дітей висловити свою думку і висловити свої побажання в деяких сферах їхнього життя. Це іноді називають зростанням демократизацією життєвого досвіду дітей. Діти заохочуються, а інколи змушені брати участь у прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя (наприклад у випадку розлучення батьків). Діти можуть утворювати відносини і товаришувати з тими, хто може і не відповідати соціальному статусу батьків (соціальні мережі, інтернет). Ця загальна тенденція змінює структуру сім'ї і вищує нові припущення щодо виховних аспектів.

Необхідність нових підходів і парадигм є особливо важливим фактором для розуміння сучасних соціальних змін по відношенню до сімей. Оскільки сучасний світ стає все більш взаємозалежним через економічну інтеграцію, технологічні і комунікаційні досягнення, політичні перетворення – сфера сім'ї є основною ареною, де процеси глобалізації реалізуються. Незважаючи на загальне визнання складності й соціальної значущості глобалізації, більшість аналізів зорієнтовано на глобальну економіку, політичні течії. Ось чому обмежений погляд на глобалізацію має такі серйозні, складні наслідки для розуміння соціального життя і соціальних перетворень. Глобалізацію можна зрозуміти як таку, що має різні значення, наслідки та проблеми для сім'ї залежно від їхнього конкретного контексту.

Спостерігачі сучасних сімей зауважують, що в сучасних умовах розвитку суспільства жоден нормативний сімейний устрій не переважає. Оскільки сім'я стає все більше різноманітною, вона включає в себе партнерів по життю з дітьми і без дітей, батьків, подружні пари без дітей, сім'ї з одним батьком, бабусів і дідусів, які виховують дітей, міжнаціональні пари і одностатеві сім'ї.

Люди намагаються розробити нові правила для себе по відношенню до норм, традицій і цінностей. Наприклад, у США зростання різних форм сім'ї також супроводжується ностальгією за міфічною формою сім'ї, коли родина не стикалася з таким великим вибором устрою і його змінами.

Умови, у яких має відбуватися родинне виховання в Україні, сприяють не розгортанню, а згортанню його функціонального потенціалу. У родинах з високими статками відбувається, з одного боку, рефеодалізація родинного виховання, заміна його різними симулякрами, а з іншого, – такі родини широко використовують наявні можливості освітніх і виховних послуг. Бідні родини об'єктивно мають дефіцит часу. Через це вони здійснюють виховання своїх дітей фрагментарно і несистематично, що негативно впливає на розвиток їхньої особистості, зменшує їхній стартовий освітній капітал. Родинне виховання не повинне обмежуватись вільним часом та сферою дозвілля, де найбільшого реалізуються виховні ініціативи батьків. Безперервність і систематичність виховання в сучасній родині є багатоаспектним як змістовно, так і функціонально. Воно потребує від батьків не тільки мінімуму психолого-педагогічної підготовки, а й організаційної культури, соціальної відповідальності, світоглядної культури та розвинутої моральної свідомості, на підставі яких формується зміст і курикулум родинного виховання, здатного відповідати вимогам демократичного суспільства.

Державна демографічна політика і заходи, спрямовані на підтримку родини, повинні містити в собі освітньо-виховний складник, розгляд родинного виховання як інвестиції, що вкладається в дитину, розгляд останньої довгостроковим проєктом реалізації батьківських амбіцій. Така мета родинного виховання зумовлює його дегуманізацію, підпорядковує моделі життєтворчості дитини та батьків ідеалам і цінностям престижного споживання.

Уточнюючи зміст і межі застосування принципу дитиноцентризму, у ході наукових розвідок постає необхідність формально-логічного та функціонального розрізнення між онтологічним, аксіологічним та методологічним дитиноцентризмом, що має принципове значення для процесів цілепокладання в родинному вихованні. Онтологічний дитиноцентризм виходить з особливо-го антропологічного статусу дитини як незавершеного дорослого. Метою родинного виховання, що ґрунтується на такій інтерпретації цього принципу, є прискорення фізичного, психічного і розумового розвитку дитини. Виховання, особливо моральне і світоглядне, тут замінюється антропотехніками, а батьки виконують функції специфічних тренерів і менеджерів власної дитини. У шоу-бізнесі існує навіть маркетінгова мережа батьківських пропозицій щодо постмодерної експлуатації власних дітей, що забезпечується маніпулятивними виховними практиками. Аксіологічний дитиноцентризм про-

голошує дитину найвищою цінністю, романтизує образ дитини, підпорядковуючи йому цілі й завдання родинного виховання, що у парадоксальний спосіб провокує педагогічну занедбаність дитини. Лише методологічний дитиноцентризм як засіб зосередження виховних та освітніх зусиль на проблемах повноцінного розвитку дитини забезпечує охорону її фундаментальних прав і захист від невинуватених батьківських амбіцій. Поза межами такого розрізнення абсолютизація цього принципу у виховних практиках родинного виховання спричиняє появу нерозривних симбіотичних зв'язків між батьками і дітьми (М. Вінтергофф), що перешкоджає самореалізації дитини в дорослому житті, гальмує її соціо- і психогенетичний розвиток [3].

Дослідження процесів глобалізації, сім'ї і дитинства перебувають сьогодні на початкових стадіях. З поверхневого ракурсу, діти належать до «приватної» або вітчизняної сфери життя. Вони є частиною локального оточення і не підпадають під прямий вплив процесу глобалізації. З точки зору більшості, глобалізація є частиною «громадської» сфери, тобто вона впливає на макропроцеси і пов'язана зі змінами політики, економіки, з розвитком ринку. Під час детального дослідження виявляється, що насправді існує багатоаспектний зв'язок між дітьми, дитинством та глобалізацією. Виявляється абсолютно неправильно розділяти дитину і глобалізацію на категорії типу приватної та громадської, вітчизняної та інтернаціональної. Також проблематика полягає в уявленні про дітей як про вікову групу, що потребує певних ресурсів, підтримки та уваги всього світу. Науковці з питань дітей та дитинства вважають, що в процесі дослідження було відокремлено історичизацію та денатуралізацію суті кожної категорії соціальної самовизначеності (основним чином включає в себе такі критерії, як расова, етнічна, гендерна, класова та національна приналежність). Дитинство досі залишається одним із тих понять, які наполегливо намагаються окреслити з точки зору біологізації та універсалізації.

Універсалізаційний і біологічний підходи до дослідження дітей і дитинства заперечують усі надбання в контексті зв'язку, доступу до ресурсів і мінливості людської природи. Глобалізація породила популярні бачення того, що собою становить дитинство, і того, що діти повинні робити в дитинстві. З погляду Заходу, дітей потрібно «охороняти» від несприятливих умов і складних питань, вони повинні розвиватись у грі, ходити до школи. Розроблені концепції щодо досліджень дітей і дитинства культурно, історично, політично зумовлюються і стають як, власне, культурними, так і міжкультурними надбаннями. Міжкультурні зв'язки впливають на формування дитини як особистості, у той час як система освіти перебуває під впливом освітніх практик, основних загаль-

ноприйнятих уявлень про успішну педагогіку, здатну навчати покоління, що підростає [15, с. 105].

Висновки. Результати наукових досліджень дають можливість дійти висновку, що під тиском глобалізаційних процесів, унаслідок індивідуалізаційних зсувів у сучасному суспільстві відбувається трансформація традиційної родини, руйнація родинних стосунків. Домагання на визнання кожного члена родини впливає на стан і методи родинного виховання, імперативом якого стає любов і повага до дитини, а також неприпустимість репресивних виховних комунікацій у родині. У сучасних соціокультурних контекстах посилюється виховний вплив дітей на батьків. Педагогіка співробітництва є одним із фундаментальних принципів сучасної філософії родинного виховання, але при цьому дорослі не повинні ухилятися від своїх обов'язків керувати виховним процесом, бути зразком наслідування для дітей.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються в дослідженні систем сімейного розвитку та виховних практик, які в умовах невизначеності стають усе більш актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kapsch E. Verstehen des Anderen. Fremdverstehen im Anschluss an Husserl, Gadamer und Derrida. Berlin : Parodus Verlag, 2015. 163 p.
2. Дорошко І. І. Родинне виховання у сучасних соціокультурних контекстах: філософсько-освітній аспект : монографія. Харків : FOP Brovin OV, 2013. 565с.
3. Вінтергофф М. Маленьким тиранам ні! або, Чому самого лише виховання недостатньо. Київ : Темпора, 2011. 200 с.
4. Кремень В. Г. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
5. Култаєва М. Д. Дитина у рефлексіях сучасної західної філософії освіти. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 35. С. 118–127.
6. Mitchell B. Ann The boomerang age: transitions to adulthood in families. New Jersey : Transaction Publishers, 2006. 230 p.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / за ред. О. Г. Дзевєрін. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3. 668 с.
8. Радіонова Н. В. Формування релігійного світогляду у мультикультурному суспільстві: досвід Слобожанщини ХІХ століття. *Науковий вісник. Філософія*. 2012. Вип. 39. С. 79–91.
9. Trembl A. K. Allgemeine Pädagogik. Grundlagen, Handlungsfelder und Perspektiven der Erziehung. Stuttgart : Kohlhammer, 2000. 304 s.

10. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів : у 2 т. / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 1. 532 с.
11. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем : монографія. Київ : АПН України, 2003. 213 с.
12. Попович М. В. Національна культура і культура нації. Київ : Знання, 1991. 64 с.
13. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 324 с.
14. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття) : монографія. Херсон : РІПО, 2010. 348 с.
15. Trask B. Globalization and Families. London : Dordrecht Heidelberg, 2010. 220 p.

REFERENCES

1. Kapsch, E. (2015). Verstehen des Anderen. Fremdverstehen im Anschluss an Husserl, Gadamer und Derrida. Berlin: Parodus Verlag.
2. Dorozhko, I.I. (2013). Rodynne vykhovannia u suchasnykh sotsiokulturnykh kontekstakh: filosofsko-osvitnii aspekt: monohrafiia. Kharkiv: FOP Brovin OV [in Ukrainian].
3. Winterhoff, M. (2011). Malenkym tyranam ni! abo, Chomu samoho lyshe vykhovannia nedostatno. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
4. Kremen, V.G. (2008). Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
5. Kulataeva, M.D. (2012). Dytyna u refleksiiakh suchasnoi zakhidnoi filosofii osvity. *Visnyk KhNPU im. H.S. Skovorody. Filosofiia – Bulletin of KhNPU named after G.S. Skovoroda. Philosophy*, 35, 118–127 [in Ukrainian].
6. Mitchell, B. (2006). Ann The boomerang age: transitions to adulthood in families. New Jersey: Transaction Publishers, 2006.
7. Sukhomlynsky, V.O. (1976). Vybrani tvory (Vols. 1–5); Vol. 3 / (Ed.) O.H. Dzeverin. Kyiv: Radianska shkola, T. 3 [in Ukrainian].
8. Radionova, N.V. (2012). Formuvannia relihiinoho svitohliadu u multykulturnomu suspilstvi: dosvid Slobozhanshchyny XIX stolittia. *Naukovyi visnyk. Filosofiia. Scientific Bulletin. Philosophy*, 39, 79–91 [in Ukrainian].
9. Tremml, A.K. (2000). Allgemeine Pädagogik. Grundlagen, Handlungsfelder und Perspektiven der Erziehung. Stuttgart: Kohlhammer.
10. Hryhorii Skovoroda. Povne zibrannia tvoriv. (Vols. 1–2); Vol. 1 (1973) (Ed.) V.I. Shynkaruk. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
11. Sukhomlynska, O.V. (2003). Istoryko-pedahohichni protses: novi pidkhody do zahalnykh problem: monohrafiia. Kyiv: APN Ukrain [in Ukrainian].
12. Popovich, M.V. (1991). Natsionalna kultura i kultura natsii. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
13. Kuzminsky, A.I., Omelyanenko V.L. (2006). Pedahohika rodynnoho vykhovannia: navch. posib. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

14. Fedyaeva, V.L. (2010). Simeine vykhovannia v istorychnii retrospektyvi (druga polovyna XIX – XX stolittia): monohrafiia. Kherson: RIPO [in Ukrainian].
15. Trask, B. (2010). Globalization and Families. London: Dordrecht Heidelberg.

Dorozhko Iryna Ivanivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor Department of Psychological and Pedagogical Anthropology Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Kharkiv, Ukraine

Malykhina Olena Evgeniyevna, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychological and Pedagogical Anthropology, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Kharkiv, Ukraine

Turishcheva Lyudmila Vasylivna, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Kharkiv, Ukraine

INTEGRATIVE MODELS OF PHILOSOPHICAL- ANTHROPOLOGICAL UNDERSTANDING OF THE CHILD IN THE CONTEXT OF FAMILY UPBRINGING

The article explores integrative models of philosophical and anthropological understanding of the child in the context of family upbringing. Scientific approaches to defining integrative models of philosophical and anthropological and existential anthropological understanding of the phenomenon of the child and family upbringing are analyzed. It is emphasized that family upbringing is conceptualized as an open multi-level system of social, cultural and pedagogical relations, the coordination of which occurs through communicative practices at the macro-, meso- and micro-levels of social life.

Keywords: child, family, family upbringing, globalization, intercultural space.

